

УДК 373.3.016:811.161.2

DOI <https://doi.org/10.32782/apv/2025.3.10>

Світлана РОМАНЮК

доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки та методики початкової освіти, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, вул. Коцюбинського, 2, м. Чернівці, Україна, 58000

ORCID: 0000-0002-9905-8880

Бібліографічний опис статті: Романюк, С. (2025). Сучасні підходи до формування комунікативної компетентності молодших школярів на уроках української мови. *Acta Paedagogica Volyniensis*, 3, 65–73, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2025.3.10>

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

У статті розглянуто сучасні підходи до формування мовленнєво-комунікативної компетентності учнів початкової школи в процесі вивчення української мови. З урахуванням того, що ця якість особистості виконує надзвичайно важливу функцію в життєдіяльності людини, її основи потрібно закладати уже в молодшому шкільному віці. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю підвищення рівня і поліпшення якості мовної освіти учнів, її провідною роллю у формуванні комунікативної компетентності молодшого школяра. Мета дослідження полягає в обґрунтуванні ефективних форм і засобів розвитку мовленнєво-комунікативно-мовленнєвої компетентності учнів на уроках української мови в початковій школі. В основу дослідження покладено використання комплексу загальнонаукових методів: теоретичних (аналізу, синтезу, абстрагування) та емпіричних: педагогічного спостереження, моделювання, інтенсивного впровадження в процес навчання української мови задля його модернізації. Обґрунтовано, що у формуванні умінь і навичок усного та писемного, діалогічного і монологічного мовлення молодших школярів, їх здатності до спілкування в різних життєвих ситуаціях найбільш ефективним є поєднання функціонально-стилістичного, культурологічного, текстоцентричного, системно-мовного підходів, застосування системи ситуативних (мовленнєво-комунікативних) завдань, широке використання інтерактивних технологій, застосування мультимедійного супроводу. Акцентовано, що особливої уваги у формуванні комунікативної компетентності учнів першого класу заслуговує період навчання грамоти як найбільш складний і відповідальний у становленні мовної особистості молодшого школяра. З метою реалізації окресленої мети на даному етапі варто надавати перевагу розвитку мовного апарату першокласника, його дикції та виразності мовлення, крім того, організувати інтенсивне формування вимовних вмінь, збагачення словникового запасу, оволодіння на практичному рівні граматичним ладом української мови, що є основою формування культури усного українського мовлення зростаючої особистості.

Перспективами подальших досліджень заслуговує проблема використання у формуванні мовленнєво-комунікативних умінь і навичок учнів початкової школи уроків зв'язного мовлення, різних форм самостійної і позаурочної роботи

Ключові слова: комунікативна компетентність, мовленнєвий розвиток, уроки української мови, лінгводидактика, сучасні підходи, молодший школяр, мовна особистість, початкова школа.

Svitlana ROMANIUK

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of Pedagogy and Methods of Primary Education, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Kotsiubynsky str., 2, Chernivtsi, Ukraine, 58000

ORCID: 0000-0002-9905-8880

To cite this article: Romaniuk, S. (2025). Suchasni pidkhody do formuvannia komunikatyvnoi kompetentnosti molodshykh shkoliariv na urokakh ukrainskoi movy [Modern approaches to the formation of communicative competence of junior schoolchildren in Ukrainian lessons]. *Acta Paedagogica Volyniensis*, 3, 65–73, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2025.3.10>

MODERN APPROACHES TO THE FORMATION OF COMMUNICATIVE COMPETENCE OF JUNIOR SCHOOLCHILDREN IN UKRAINIAN LESSONS

The article considers modern approaches to the formation of speech and communicative competence of primary school students in the process of learning the Ukrainian language. Given the fact that this quality of personality performs an extremely important function in human life, its foundations must be laid at early school age. The relevance of the study is due to the need to increase the level and improve the quality of language education of students, its leading role in the formation of communicative competence of primary school students. The purpose of the study is to substantiate the effective forms and means of development of speech-communicative-speech competence of students in Ukrainian lessons in primary school. The study is based on the use of a set of general scientific methods: theoretical (analysis, synthesis, abstraction) and empirical: pedagogical observation, modeling, intensive implementation in the process of learning the Ukrainian language for its modernization. It is substantiated that in the formation of skills of oral and written, dialogic and monologue speech of junior schoolchildren are their ability to communicate in different life situations the most effective is a combination of functional-stylistic, culturological, text-centric, system-language approaches, application of situational (speech-communicative) tasks, extensive use of interactive technologies, the use of multimedia support. It is emphasized that the period of literacy training deserves special attention in the formation of communicative competence of first-graders as the most difficult and responsible in the formation of the language personality of a junior schoolchild.

In order to implement the outlined goal at this stage, it is worth giving priority to the development of the first-grader's speech, his diction and expressiveness of speech, in addition, to organize the intensive formation of pronunciation skills, enrichment of vocabulary, mastering the grammatical structure of the Ukrainian language at a practical level, which is the basis for the formation of a culture of oral Ukrainian speech of a growing personality.

The problem of using coherent speech lessons, various forms of independent and extracurricular work in the formation of speech and communicative skills of primary school students deserves prospects for further research.

Key words: *communicative competence, speech development, Ukrainian lessons, language didactics, modern approaches, junior schoolchild, language personality, primary school.*

Актуальність проблеми. Формування мовної особистості, спроможної чітко, логічно вмотивовано, аргументовано викладати свої думки, ідеї, пропозиції, переконливо відстоювати їх у дискусії, впевнено вести бесіду, діалог у різних життєвих і виробничих умовах належить до найважливіших завдань сучасної системи освіти в Україні. На пошук ефективних, інноваційних за своїм змістом і формою засобів його виконання орієнтують педагогів закони України «Про освіту», «Про вищу освіту», Указ Президента України «Про невідкладні заходи щодо зміцнення державного статусу української мови та сприяння створенню єдиного культурного простору України», Концепція «Нова українська школа» та інші державні нормативно-правові документи. Основи цього цілеспрямованого процесу, як відомо, закладаються у початковій школі. Вже на цьому етапі навчання учень, згідно Державного стандарту початкової освіти, повинен вільно володіти державною мовою, тобто в її різних видах і формах висловлювати власні думки і почуття, зрозуміло й аргументовано пояснювати факти, використовувати мову для ефективного спілкування та культурного самовираження в різних мовленнєвих ситуаціях. Комунікативна компетентність з-поміж інших ключових компетентностей, зважаючи на її важливість у формуванні особистості молодшого школяра, визнана

провідною і зайняла чільне місце в їх ієрархії. Відповідно й для мовно-літературної галузі, яка в першу чергу покликана забезпечити цей процес, головними визначено завдання формувати комунікативну, читацьку та інші ключові компетентності учнів початкових класів, розвивати їх навички спілкування українською мовою в усіх сферах особистого й суспільного життя, у міжкультурній взаємодії.

У той же час аналіз освітніх реалій, результати Державної атестації випускників початкової школи, спостереження за процесом навчання у початкових класах засвідчують недостатньо високий рівень культури усного і писемного мовлення молодших школярів, наявність труднощів у формуванні їх комунікативної українськомовної компетенції як мети і результату шкільного курсу української мови. Таким чином виникає невідповідність між соціальним замовленням суспільства на формування цього особистісного утворення молодших школярів та відсутністю належного методичного забезпечення навчання української мови у початковій школі в даному аспекті, низьким рівнем сформованості умінь і навичок усного і писемного мовлення.

Отже, дослідження шляхів і умов посилення комунікативної спрямованості уроків як основної форми навчання української мови в школі, розвитку й виховання учнів є надзвичайно акту-

альним завданням сучасної лінгводидактики й педагогічної практики, оскільки його успішне вирішення впливає на кінцевий результат мовної освіти в Україні, мовну ситуацію в державі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Початок XXI століття у розвитку української лінгводидактики, зокрема й методики початкового навчання української мови, характеризується посиленою увагою вчених до проблем формування здатності комунікувати у різних життєво важливих ситуаціях (М. Вашуленко, Л. Варзацька, І. Гудзик, В. Мельничайко, О. Хорошковська та ін.), використання діяльнісно-комунікативного підходу до навчання (Н. Бібік, М. Вашуленко, О. Вашуленко, І. Гудзик, О. Пометун, К. Пономарьова, О. Савченко, А. Ярмолюк), використання діяльнісно-комунікативного підходу у навчанні рідної мови (О. Лабанюк, С. Омельчук, М. Пентилуок, О. Петрук, К. Пономарьова), застосування інтерактивних технологій на уроках української мови в початковій школі (Л. Варзацька, О. Данилова, С. Іванішена, Г. Коберник, Г. Лещенко, О. Комар, А. Лисенко, О. Мельничайко, Н. Побірченко), впровадження мультимедійних технологій у навчання молодших школярів (А. Ашерів, В. Биков, Р. Гуревич, М. Жалдак, Ю. Жук, Ж. Менишкова, О. Чупрін та ін.). Методика застосування ситуативних завдань у процесі вироблення мовленнєво-комунікативних умінь учнів початкової школи висвітлена в науковому доробку З. Большакової, Л. Варзацької, Н. Грибін, Н. Лесняк, О. Лобчук, Л. Скуратівського та ін.

Безперечно, напрацювання зазначених дослідників суттєво збагатили лінгводидактику початкового навчання української мови і знайшли широке використання в реалізації завдань мовної освіти молодших школярів. Проте суспільні виклики сьогодення, втілення в практику положень Концепції нової української школи вимагають активного оновлення навчально-методичного супроводу формування мовленнєво-комунікативної компетенції учнів початкових класів, посилення комунікативної спрямованості уроків української мови.

Мета статті полягає в обґрунтуванні сучасних дидактичних підходів і технологій їх реалізації у формуванні початкової комунікативної компетентності молодших школярів під час вивчення української мови.

Методи дослідження. Для досягнення мети використано методи аналізу і синтезу, абстрагу-

вання, педагогічного спостереження, інтенсивного впровадження інновацій у навчання української мови задля його модернізації.

Результати дослідження. В умовах сьогодення початкова шкільна освіта, відповідно до Концепції «Нова українська школа», вийшла на якісно новий етап розвитку, зумовлений кардинальними змінами в суспільно-політичному та економічному житті держави. Розробляються оновлені дидактичні засади вітчизняної освіти, формуються модерні концепції, змінюється зміст навчання. Вчені і педагоги-практики створюють оригінальні освітні і виховні системи, використовують нові підходи до вивчення різних предметів, зокрема й української мови. У колі їх інтересів перебуває й розроблення сучасних технологій вивчення мови, позаяк правильне, багате мовлення є одним з найважливіших показників загальної освіти та рівня культури громадян України незалежно від національної приналежності.

У Державному стандарті початкової освіти констатується, що в складних обставинах сучасних соціально-економічних процесів, наявних проблем в забезпеченні функціонування української мови як державної, низький рівень культури мовлення значної частини населення України, особливо в багатонаціональних районах українська мова не в повній мірі виконує свої комунікаційні функції. Тому назріла гостра потреба забезпечити належний рівень культури усного й писемного мовлення громадян української держави не залежно від національної належності, а це, в свою чергу, вимагає посиленої уваги насамперед до мовної освіти учнів початкової школи. Адже на сучасному етапі мета навчання рідної мови полягає у формуванні особистості, яка використовує мовні засоби відповідно до ситуації спілкування, тобто йдеться про опанування молодшими школярами української мови як засобу спілкування і пізнання, прилучення через мову до скарбниць духовності і культури, надбань українського народу, виховання громадянськості, патріотизму, національної самосвідомості (Державний стандарт початкової освіти, 2018, с. 29).

Звідси випливає, що найважливішим завданням на початковому етапі навчання української мови є прищеплення школярам осмисленого ставлення до мовних явищ, навчання їх орієнтації у мовних фактах; формування науково

достовірних знань з фонетики, графіки, лексики, словотвору, граматики (морфології та синтаксису). Процес оволодіння мовою повинен спрямовуватись на розвиток діяльності учнів, формування грамотності до побудови зв'язних висловлювань в усній та писемній формах. Важливо усвідомити, що мова є не тільки окремим навчальним предметом, а й засобом засвоєння всіх інших шкільних дисциплін. Тому програми з української мови та літературного читання для початкової школи, розроблені творчими колективами під керівництвом О.Савченко та Р.Шияна, передбачають насамперед набуття учнями елементарних знань про мовлення: усне й писемне, діалогічне й монологічне; про характерні ознаки висловлювань, що зумовлюються метою спілкування та ситуацією, в якій воно відбувається. Проте головну увагу в мовній освіті, згідно чинних державних документів, необхідно зосередити на формуванні здатності виконувати всі види мовленнєвої комунікації: слухання-розуміння (аудіювання), говоріння, читання, письмо. Задля цього в освітньому процесі доцільно застосовувати суто лінгвістичні види діяльності, здійснювати систематичний контроль за сформованістю комунікативних компетентностей учнів.

Для досягнення мети і виконання завдань мовної освіти у початковому курсі мовно-літературної освітньої галузі виокремлено відповідні змістові лінії: «Взаємодіємо усно», «Читаємо», «Взаємодіємо письмово», «Досліджуємо медіа», «Досліджуємо мовні явища». Зазначені змістові лінії реалізуються через інтегровані курси («Навчання грамоти» – 1 клас), навчальні предмети («Українська мова», «Читання» або інтегрований курс цих навчальних предметів – 2 клас). У 3 і 4 класах засвоєння змісту мовно-літературної освітньої галузі забезпечують окремі уроки української мови та літературне читання.

Мовна освіта молодших школярів, наголосимо, починається з повідомлення їм найпростіших відомостей про мову, які потрібні насамперед для формування первинних умінь, що допомагають сприймати й усвідомлювати мовленнєві явища. Наступний етап – оволодіння уміньми читання й елементарного письма (друкування слів), здатністю аналізувати звук, склад, слово та речення, виконувати прості осмислені мовні узагальнення, почат-

ково вичленовувати істотні, відрізняти їх від суттєвих ознак, здійснювати перші спроби осмислення свого власного мовлення, своєї власної мови, які до початку шкільного життя виступали як спонтанні процеси мовленнєвого розвитку.

Водночас слід пам'ятати, що завдання й зміст загальномовленнєвої і спеціальної розмовної підготовки суттєво різняться між собою, незважаючи на те, що користуються одними і тими ж інтонаціями, морфемами, словами, словосполученнями, реченнями. Відрізняються також і способи використання мовного матеріалу. Ці відмінності найбільш помітно проявляються в таких процесах, як мимовільність – довільність, ненавмисність – навмисність, неусвідомленість – усвідомленість.

Вважаємо, що в цьому аспекті на особливу увагу заслуговують учні першого класу, адже від самого початку перебування їх у школі перед учителем постає складне завдання: навчити першокласників формувати власні висловлювання чітко, логічно, точно і виразно. Досвід переконує, що таке завдання школяр виконає тільки тоді, коли його увага буде зосереджена на лексичній стороні мови, його дії будуть спрямовані на опанування елементарних засобів сприйняття і розуміння значення слова. Використання такого підходу до лексичної роботи в період навчання грамоти має на меті домогтися від молодших школярів точного зіставлення слів, які читаються і застосовуються в усному мовленні із назвами предметів та явищ реального довкілля. Коли учень зрозуміє, що кожне слово в мові має лише йому властиве значення, то він справді зуміє точно формулювати власні думки і добирати найбільш доречні слова. Водночас слід пам'ятати, що неточне використання слова, нерозуміння його сутності здебільшого викликане причинами об'єктивного характеру: учень знає цей предмет чи явище під іншою назвою (наприклад: лелека – чорногуз, завірюха – хуртовина), або він не знає близьких за значенням слів (синонімів), не обізнаний з явищами багатозначності.

Ми долучаємось до думки дослідників, які стверджують, що «для засвоєння способів виразного, спонтанного, неусвідомленого мовлення (інтонації повідомлення, вигуків, часток; модальних слів, синонімів, антонімів та інше) слід, по-перше, дати змогу дитині почути, від-

чути, поспостерігати, як за допомогою мови вона оцінює власну діяльність, як виражає свій духовний світ, свої емоції та почуття; по-друге, створити умови, щоб на доречно вжиті мовні засоби виразності мовлення дитина сама відгукнулася емоціями, почуттями та вправлялася у вираженні власної оцінки дійсності. Якщо дитина засвоює виражальні засоби мовлення, мова стане інструментом розвитку її емоційної сфери» (Чупріна О. В., 2012, с. 138).

Засвоєння рідної мови учнями початкової школи, як відомо, має не тільки педагогічне, а й соціальне значення, оскільки рідна мова служить для дитини засобом пізнання навколишнього світу й самоутвердження у ньому, прилучення її до історичного досвіду народу, його духовної культури. Тому для розвитку комунікативної компетентності першокласників, вироблення вмінь висловлювати свої думки, використовуючи всі доступні форми, типи і стилі мовлення, організацію процесу засвоєння мовних і мовленнєвих знань доцільно проводити в таких напругах:

- тренування мовного апарату, розвиток фонематичного слуху, виправлення та усунення недоліків вимови;

- поступове і планомірне збільшення словникового запасу учнів, навчання їх точно розуміти значення слів, як основних, так і додаткових, переносних, відтінків значень, емоційних забарвлень, розуміння найбільш вдалого використання того чи іншого слова в контексті, вилучення не літературних слів з мовлення дітей і т.п.;

- засвоєння сполучуваності слів, побудова словосполучень, засвоєння стійких сполучень, навчання граматично правильному використанню слів (у словосполученнях і реченнях);

- активізація мовних засобів, тобто вживання засвоєних слів та їх сполучень у реченнях, самостійно побудованому тексті-розповіді, переказі;

- удосконалення вмінь правильно будувати речення, текст;

- засвоєння вмінь і навичок передачі усного мовлення, а саме оволодіння інтонаціями, логічними наголосами, паузами, мелодикою та іншими засобами усного мовлення;

- засвоєння низки конкретних умінь для підготовки і побудови зв'язного тексту: розуміння теми, її розкриття; накопичення і підготовка мате-

ріалу для розповіді; складання плану; мовна підготовка; вдосконалення тощо (Сойко І. М., 2013).

Ми підтримуємо твердження лінгводидактів, які зазначають, що мовленнєва діяльність проявляється у здібностях до мовлення, в умінь мовлення. Формується, розвивається здібність до мовлення під впливом мовного спілкування, мовної комунікації. Людина передбачає і свідомо планує свою діяльність шляхом використання знаків мови. За своєю структурою мовленнєва діяльність складається з багатьох дій і заснована на цих діях та операціях. У структурі мовленнєвої діяльності виділяють чотири важливі дії: 1) орієнтування в умовах діяльності; 2) вироблення плану у відповідності з орієнтуванням; 3) здійснення виробленого плану, реалізація його; 4) зіставлення з планом одержаного результату, тобто контроль за виконанням плану.

Тому вважаємо за доцільне перепланувати уроки навчання грамоти, відсунувши хоча б на місяць роботу, що стосується засвоєння букв, з тим, щоб протягом цього періоду організувати інтенсивне формування вимовних вмінь, збагачення словникового запасу, оволодіння на практичному рівні граматичним ладом української мови, тобто збільшити термін проведення добуковеного періоду навчання грамоти. Протягом цього періоду на всіх інших уроках слід подбати про інтенсивне формування культури усного українського мовлення, тому завдання, які ставляться на уроках української мови щодо формування культури мовлення першокласників повинні ставитись та реалізовуватись і на всіх інших уроках.

У період навчання грамоти слід звернути особливу увагу на розвиток мовного апарату молодшого школяра, його дикції, виразності мовлення. Для цього, як засвідчує аналіз досвіду роботи вчителів, доцільно використовувати скоромовки, загадки, лічилки, чистомовки, які, крім того, привертають увагу дитини цікавим змістом і своєрідною формою. Пропонувати їх варто тоді, коли учні вже правильно вимовляють звуки (буквений період). Так, лічилки можна застосовувати на початку рухливої або дидактичної гри. Такий підхід допоможе забезпечити правильне мовне дихання, енергійну артикуляцію, чітке промовляння слів, створює в учнів гарний настрій, включає їх в ігрову діяльність. При цьому дитина долає «ковтання»

звуків, формується відповідний темп мовлення (повільний, середній, швидкий), а також вміння непомітно переходити від одного темпу мовлення до іншого, досягаючи чіткої вимови. Такий підхід особливо важливий у тих регіонах, де, крім української, побутують й інші мови і діти мимоволі виховуються / виростають у полілінгвальному середовищі.

У контексті вирішення досліджуваної проблеми на основі аналізу теоретичних напрацювань учених, методичної літератури, спостережень за уроками української мови в початковій школі виокремлено шляхи підвищення рівня формування комунікативної компетентності молодших школярів. До найбільш ефективних серед них належать:

- організація навчання української мови як комунікації; надання переваги в навчанні мови мовленнєво-комунікативному, а не мовному підходу, оскільки він забезпечить формування вмінню спілкуватися в усній і писемній формі;
- робота з текстом, який розуміється як мета, зміст, засіб і результат освітнього процесу; врахування комунікативного характеру тексту, що відображає наміри автора, особливостей відтворення у тексті комунікативно значущої інформації;
- поєднання функціонально-стилістичного, системно-мовного, текстоцентричного, культурологічного, проблемного підходів у навчанні української мови; засвоєння мовних одиниць у єдності їх змісту, форми, функцій на основі тексту, що забезпечуватиме інтеграцію мовленнєвої діяльності, тобто свідоме оволодіння мовою;
- інтегративний підхід до розвитку вмінь у рецептивних і продуктивних видах мовленнєвої діяльності;
- впровадження комплексу ситуативних (мовленнєво-комунікативних) завдань на до комунікативному і посткомунікативному етапах уроку;
- поєднання на уроці різних видів діяльності (пізнавальної, мовленнєвої, ігрової, образотворчої, художньо-словесної тощо);
- творче застосування інтерактивних засобів під час проведення уроку (ситуативне моделювання, рольові ігри, проєктні технології), органічне поєднання індивідуальної, парної, групової (малі змінні групи) форм навчальної діяльності;
- врахування специфіки (інтегративний характер) комунікативної компетенції.

Наводимо, для прикладу, апробовані в шкільній практиці типи завдань на основі тексту, які доцільно використати для формування комунікативної компетенції молодших школярів на уроках української мови. Зокрема, різновиди комунікативного аналізу готового або створюваного тексту спрямовані насамперед на виявлення позиції автора, тобто комунікативної настанови, різномірних засобів, які дають можливість автору реалізувати свій задум, знаходження ключових слів тексту. Слухання чи читання тексту проводиться задля перевірки передбачень учня щодо його змісту.

Це може бути бесіда, метою якої є не тільки зміст, але й позиція автора, адресата мовлення, окреслення ситуації, в якій цей текст буде доречним:

- *Хто, на вашу думку, є адресатом тексту (до кого звертається автор)?*
- *Що ви можете сказати про автора (який він, освічений чи ні, чим займається)?*
- *З якою метою він написав текст?*
- *Про що хотів повідомити читачів (слухачів)?*
- *Яка сфера використання тексту?*

Учитель може доповнити представлені питання своїми, які виявляють свідомість сприймання інформації, або скористатися тестовими завданнями. Ефективним прийомом є самостійне складання учнями своїх запитань за змістом прочитаного, а потім перехресні відповіді на запитання сусіда по парті (спонтанний діалог або робота в парі).

Перевірка сприймання тексту на слух. Є два варіанта виконання цього завдання – прямий і обернений. Учні самостійно обирають форму виконання цього завдання.

Продовж речення:

- *Тополя в Україні – це символ ...*
- *Лелеки – це символ ...*
- *У народі кажуть ...*
- *Батьки бережуть рушник для ...*

Постав замість крапок необхідні слова:

- ... – *символ поваги до батьків, Батьківщини, любові до рідної землі.*
- ... – *символ дерева життя, сумної дівчини, матері, жіночої долі.*
- ... – *символ дороги, долі, захисту, подружнього життя.*

Бесіда за прочитаним:

- *Що нового ви дізналися з тексту про народні символи?*

– До якого стилю, типу мовлення, на вашу думку, належить текст?

– Чому ви так думаєте?

– Що хотів нам сказати цим текстом автор?

– Чи вдалося йому це?

– Які ваші враження про текст?

– Де можна використати почуту інформацію? (Лещенко Г., Іванова Л., 2013, с. 118).

Зазначимо, що метою застосування ситуативних завдань на уроках української мови в початковій школі є формування основних комунікативних умінь: орієнтуватися в ситуації спілкування, планувати й формувати власні висловлювання відповідно до ситуації спілкування; добирати мовні засоби, які б відповідали окресленій мовленнєвій ситуації; коригувати висловлювання з урахуванням ситуації спілкування, тобто досягнення адекватності мовлення.

На основі узагальнення та практичного досвіду з'ясовано, що для ефективного формування мовленнєво-комунікативних умінь доцільно використовувати завдання із застосуванням мультимедійних засобів (візуальне проєкування на дошці), за допомогою яких мовному завданню або вправі можна надати комунікативної спрямованості, об'єднавши всі змістові лінії мовно-літературної освітньої галузі.

Доцільні застосування мультимедійних засобів навчання на уроках української мови в початковій школі засвідчують такі їх дидактичні можливості:

- підвищення мотивації до оволодіння мови;
- активізація пізнавальної діяльності молодших школярів, зростання їх ролі як суб'єкта освітнього процесу (можливість обирати послідовність вивчення матеріалу, визначення міри й характеру допомоги тощо);
- індивідуалізація процесу вивчення мови, розширення можливостей для самостійної діяльності учнів;
- збагачення форм представлення навчальної інформації;
- урізноманітнення видів навчальних завдань;
- формування освітнього середовища, що сприяє «зануренню» школяра в певні суспільні ситуації;
- активне використання ігрових прийомів;
- можливість установа оперативного зворотного зв'язку, рефлексії;
- можливість відтворення фрагмента пізнавальної діяльності молодших школярів.

Аналіз чинних підручників української мови для початкової школи засвідчив, що в них наявні вправи, які дають можливість у процесі навчання використовувати сучасні дидактичні підходи, а також впроваджувати індивідуальну, групову та парну форми навчальної роботи у формуванні мовних та мовленнєвих умінь учнів. Ефективність формування комунікативних умінь молодших школярів значно підвищує застосування мультимедійного супроводу.

Розглянемо добірку мультимедійних завдань (Чупріна О. В., 2012, с. 165–166), зорієнтованих на посилення комунікативної спрямованості уроків української мови, формування мовленнєво-комунікативних умінь молодшого школяра за умови наявної методичної системи підручника. Зазначимо, що у запропонованих вправах значна увага приділялася особистості учня, його інтересам, окресленню складових ситуації спілкування, зміні його статусних ролей (рольові ігри), використанню елементів мультимедійних технологій, які забезпечують активну розумову, психологічну й мовленнєву діяльність молодших школярів протягом усіх структурних етапів уроку.

Завдання № 1. Рольова гра «Учитель й учні» (розвиток діалогічного мовлення). Учитель призначає «керівника-вчителя» та «учнів». «Учитель» пояснює, що таке іменник, і перевіряє розуміння матеріалу за допомогою контрольних запитань, які висвітлюються на мультимедійній дошці. «Учні» слухають пояснення й відповідають на запитання. Мета мовлення «учителя» – пояснити «учням», що таке іменник і які в нього головні ознаки. Адресат – «учень». Форма – усний монолог. Тип мовлення – розповідь з елементами роздуму. Стиль – науковий. Мета мовлення «учнів» – розповісти, що таке іменник, відповідаючи на поставлені запитання «учителя», прослухавши його пояснення. Адресат – «учитель».

Адресант – сам учень 4 (3)-го класу. Форма – усний діалог. Стиль – науковий.

Завдання № 2. Гра «Мікрофон» (розвиток діалогічного мовлення).

Учитель передає уявний мікрофон учню із запитанням: які частини мови вивчалися в попередніх класах і в цьому навчальному році. А далі «мікрофон» передається у вільному порядку, учні з'ясовують ознаки іменника, прикметника, їх роль у мовленні. Ситуація спілкування:

Уяви, що в школі працюють представники місцевого каналу телебачення, проводять зйомки проб на участь у лінгвістичному конкурсі учнів 4-х класів шкіл міста (області). Потрібно швидко й правильно відповісти на запитання ведучого (один з учнів класу).

Орієнтовні запитання й відповіді дублюються на мультимедійній дошці після того, як учень дав чітку відповідь.

Адресат – учні класу, працівники телебачення. Адресант – сам учень. Тема – частини мови, які раніше вивчалися. Мета – з'ясувати, які частини мови знають учні, виявити знання про особливості кожної з них.

Завдання № 3. Робота в малих групах (розвиток монологічного мовлення).

А) Прочитайте вірш Лариси Лужицької «Займенник», дайте відповідь на запитання:

Чому автор називає займенник добрим другом іменника, числівника, прикметника? – Як зрозуміти слова «Ця частина мови ... потрібна дуже»? Для чого потрібні займенники?

Б) Розберіть слово *займенник* за будовою. Учитель на інтерактивній дошці дублює відповіді учнів.

Який корінь у цьому слові?

Доберіть споріднені спільнокореневі слова. Якого значення додає словам корінь?

Завдання 4. Робота в парах, розвиток діалогічного мовлення.

Постав своєму сусідові по парті три запитання за правилом із підручника. Уважно вислухай відповіді, у разі потреби доповни чи виправ його. Дай відповіді на його запитання.

План-підказка зазначений на мультимедійній дошці:

Що таке займенник?

На які питання він відповідає?

Які частини мови займенник може заміняти?

Наголосимо, що вивчення нормативних документів, чинних підручників, лінгводидактичної літератури засвідчує доцільність і перспективність використання мультимедійних завдань

комунікативного характеру, позаяк вони значно розширюють методичну систему вправ шкільних підручників, забезпечують реалізацію комунікативно-діяльнісного, функціонально-стилістичного, культурологічного, проблемного, текстоцентричного підходів у мовній освіті учнів початкових класів на уроках української мови.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Формування комунікативної компетентності молодших школярів як провідної серед інших ключових компетентностей у цьому віці належить до найважливіших завдань лінгводидактики початкової школи. Сучасні науковці, педагоги-практики зосередили свої пошуки на виявленні ефективних підходів і технологій його виконання на уроках української мови, яка є не тільки навчальним предметом, а й засобом вивчення інших шкільних дисциплін. Представлені у статті результати дослідження засвідчують, що у виробленні в учнів початкової школи вмінь і навичок усного і писемного, діалогічного і монологічного мовлення найбільш оптимальним є органічне поєднання під час проведення уроків української мови функціонально-стилістичного, культурологічного, текстоцентричного, системно-мовного підходів, використання системи ситуативних (мовленнєво-комунікативних) завдань та їх мультимедійного супроводу, застосування інтерактивних технологій, інших дидактичних засобів. За результатами наукового пошуку встановлена об'єктивна необхідність посиленої уваги до мовної освіти учнів першого класу, особливо в період навчання грамоти, розвитку їх мовного апарату, формування дикції, виразності мовлення.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів окресленої проблеми. Подальших наукових студій заслуговує проблема використання у формуванні мовленнєво-комунікативних умінь і навичок учнів початкової школи уроків зв'язного мовлення, різних форм самостійної і позаурочної роботи.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Державний стандарт початкової освіти. *Початкова школа*. 2018. № 1. С. 28–54.
2. Лещенко Г., Іванова Л. Компетентнісний підхід до проведення уроків розвитку зв'язного мовлення в початкових класах. *Нова педагогічна думка*. 2013. № 2. С. 116–120.
3. Сойко І. М. Розвиток мовлення – найважливіша умова успішного навчання молодших школярів. *Психолого-педагогічні основи гуманізації навчально-виховного процесу в школі та ВНЗ*. 2013. Вип. 1. С. 134–142.

4. Чупріна О. В. Система мультимедійних вправ на уроках української мови в 3–4 класах. *Наукові записки [Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя]. Сер. : Психолого-педагогічні науки*. 2012. № 7. С. 164–168.

REFERENCES:

1. Derzhavnyj standart osvity (State standard of education). *Pochatkova shkola*. 2001. №1. S.28-54. (in Ukrainian).
2. Leshhenko Gh., Ivanova L. Kompetentnisnyj pidkhid do provedennja urokiv rozvytku zv'jaznogho movlennja v pochatkovykh klasakh (Competence approach before lessons development of coherent speech in elementary school) *Nova pedagogichna dumka*. 2013. № 2. S. 116–120. (in Ukrainian).
3. Sojko I.M. Rozvytok movlennja – najvazhlyvisha umova uspishnogho navchannja molodshykh shkoljariv. (Soyko I.M. Speech development the most important condition successful education of junior schoolchildren) *Psykhologho-pedagogichni osnovy ghumanizaciji navchaljno-vykhovnogho procesu v shkoli ta VNZ*. 2013. Vyp. 1. S. 134–142. (in Ukrainian).
4. Chuprina O. V. Systema muljtymedijnykh vprav na urokakh ukrajinsjkoji movy v 3–4 klasakh (System of multimedia exercises in Ukrainian language lessons in 3–4 classes). *Naukovi zapysky [Nizhynsjkogho derzhavnogho universytetu im. Mykoly Ghogholja]. Ser.: Psykhologho-pedagogichni nauky*. 2012. № 7. S. 164–168. (in Ukrainian).